

ინსტიტუციური ტრანსფორმაცია და მისი გამოწვევები საქართველოში

კაკულია ნაზირა

ეკონომიკის დოქტორი,
თსუ-ის ასოცირებული-პროფესორი

ლაზარაშვილი თეა

ეკონომიკის დოქტორი,
ასოცირებული-პროფესორი
კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი

კვლევის მიზანია ინსტიტუტების შექმნის ძირითადი მიმართულებების ფორმირებისა და მათი ჩამორჩენის დაძლევა პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პირობებში, რათა მაკროეკონომიკური რეფორმები სრულყოფილად განხორციელდეს.

საქართველოს ინსტიტუციური განვითარების მახასიათებლებისა და ინსტიტუციური განვითარების დონის შესწავლით, ქვეყნის ჩამორჩენილობის მიზეზების იდენტიფიცირება, და, შესაბამისად, კონკრეტული ღონისძიებების შემუშავება (რეკომენდაციის დონეზე) ინსტიტუციური ჩამორჩენილობის აღმოსაფხვრელად, მიმდინარე ეტაპზე წარმოადგენს მაკროეკონომიკური სტაბილურობის მნიშვნელოვან საკითხს.

საკვანძო სიტყვები: ინსტიტუციური რეფორმები, კონკურენციის პოლიტიკა, ფასების ლიბერალიზაცია

ტრანსფორმაციის ნებისმიერი სტრატეგიის მთავარ ელემენტებს წარმოადგენს ფუნქციონირებადი ბაზრებისა და მაკროეკონომიკური სტაბილურობის გარანტია, ასევე, სახელმწიფოს ქმედითუნარიანობის უზრუნველყოფა. შესაბამისად, სოციალისტური გეგმური ეკონომიკის ტრანსფორმაციისათვის საჭირო რეფორმები შემდეგ სამ სფეროს მოიცავს: რეალური სექტორის რეფორმა ქმედითუნარიანი ბაზრების უზრუნველყოფის მიზნით, მონეტარული სექტორის რეფორმა – ქმედითუნარიანი ეკონომიკური ციკლის უზრუნველყოფის მიზნით და ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი სისტემის რეფორმა -ქმედითუნარიანი სახელმწიფო წესრიგის ჩარჩოპირობების უზრუნველყოფის მიზნით (კლუმი 2015, 215).

ქვეყანაში არსებული ინსტიტუციური გარემო მნიშვნელოვნად ზემოქმედებს საზოგადოებაში არსებული ეკონომიკური სტიმულების მიმართულებაზე, რაც, თავის მხრივ, გრძელვადიან პერიოდში განსაზღვრავს საზოგადოებრივი კეთილდღეობის დონეს. ინსტიტუციური ეკონომიკის თვალსაზრისით, ქვეყნის გრძელვადიან ეკონომიკურ მდგომარეობას ინსტიტუციების ფორმირება განსაზღვრავს. სწორედ ეკონომიკურ ინსტიტუტებს შეუძლია ქვეყნებს შორის ეკონომიკურ ზრდასა და კეთილდღეობაში განსხვავებულობის ახსნა (Robinson et al. 2005, 388-389).

მაკროეკონომიკური რეფორმების გატარების გაუმჯობესების მიზნით, ინსტიტუტების შექმნის ძირითადი მიმართულებების ფორმირება და მათი ჩამორჩენის დაძლევის ღონისძიებების გატარება პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პირობებში, ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენს.

ამ მიზნის მისაღწევად შესაძლებელი გახდა საქართველოსა და ესტონეთში განხორციელებული ინსტიტუციური რეფორმების შედარება, ასევე ინსტიტუციური ჩამორჩენის ძირითადი მაჩვენებლების იდენტიფიცირება.

განხორციელებული რეფორმებისა და ისე ეფექტიანობის შესახებ საკმაოდ ნათელ სურათს იძლევიან ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკის მაჩვენებლები, რაც ცნობილია, როგორც ტრანსფორმაციის მაჩვენებლები, რომელიც მოიცავს ექვს ძირითად ჯგუფს:

მსხვილი საწარმოების პრივატიზაცია, მცირე საწარმოების პრივატიზაცია, სახელმწიფო მმართველობა და საწარმოთა რესტრუქტურისა, ფასების ლიბერალიზაცია, სავაჭრო/საფინანსო ბაზრის განვითარება, კონკურენციის პოლიტიკა.

აღნიშნული მაჩვენებლის შეფასების მინიმალური, ანუ საწყისი დონე 1.0-ია, ხოლო მაქსიმალური – 4.0 და 4.8 (ზოგ შემთხვევაში, წარმატებული რეფორმებისთვის ინდიკატორის შეფასება 4.0-ზე მაღალია).

ფასების ლიბერალიზაციის მაჩვენებელი. საქართველოში, ისევე როგორც ქვეყნების უმეტესობაში, პირველი წარმატების მიღწევა მოხდა ფასების ლიბერალიზაციის კუთხით, 1992 წელს მაჩვენებელი უკვე 3.3-ს უდრიდა, ხოლო 4.0-ს მიაღწია 1996 წელს. ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკის მონაცემებით, 1991 წელს კალათში არსებული 15 პროდუქტის ფასი განისაზღვრებოდა ადმინისტრაციული წესით, 1992 წელს – უკვე 5 პროდუქტის, 1996 წელს კი – მხო-

ლოდ 3 პროდუქტის ფასი.² 1998 წელს მაჩვენებელმა მიაღწია 4.3-ს, რაც ნიშნავს საქართველოს მიახლოებას თანამედროვე განვითარებულ ეკონომიკაში არსებულ ეკონომიკურ სტანდარტებთან, სადაც ფასები ადმინისტრაციულად არ კონტროლდება. 2012 წლის მდგომარეობით, საქართველოსთვის ეს მაჩვენებელი კვლავ 4.3-ს უდრიდა. რითაც ესტონეთთან – თანამედროვე განვითარებული ეკონომიკის სტანდარტებთან მიახლოება ყველაზე ადრე მოხდა – 1993 წელს, როდესაც ფასების ლიბერალიზაციის მაჩვენებელი უკვე 4.3-ს შეადგენდა.

მცირე საწარმოების პრივატიზაცია. საქართველოში მცირე საწარმოების პრივატიზაციის თვალსაზრისით კოეფიციენტის პროგრესი იწყება 1993 წელს (2.0), ხოლო მსხვილმასშტაბიანი პრივატიზაცია 1995 წელს (2.0). მცირე საწარმოების პრივატიზაცია დასრულდა საკმაოდ მალე მისაღები შედეგებით და კოეფიციენტი მიაღწია სასურველ დონეს უკვე 1996 წელს. ხოლო ესტონეთმა შეძლო სრული მცირე პრივატიზაციის განხორციელება 1994 წლიდან და შედეგად, მაჩვენებელმა მიაღწია 4.0-ს.

მსხვილი საწარმოების პრივატიზაცია. მცირე საწარმოების პრივატიზაციისგან განსხვავებით საქართველოში სხვადასხვა პოლიტიკური თუ ეკონომიკური მიზეზის გამო, მსხვილი საწარმოების პრივატიზაცია ბევრად უფრო რთული აღმოჩნდა, რაც ლოგიკური იყო აქ მომუშავე სამუშაო ძალის რაოდენობის გამო. პრივატიზაციის მომდევნო მნიშვნელოვანი ტალღა დაიწყო 2005 წლიდან, რომელსაც თან ახლდა გარკვეული სოციალური უკმაყოფილება. 2007 წელს აღნიშნულმა მაჩვენებელმა მიაღწია 4.0-ს, თუმცა დღესაც არსებობს სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული საწარმოების მცირე რაოდენობა, და ამ მხრივ, არსებობს ინსტიტუციური გაუმჯობესების პოტენციალი.

ესტონეთში, ამ თვალსაზრისით, გაუმჯობესება დაიწყო 1993 წელს, როდესაც მაჩვენებელმა შეადგინა 2.0, ხოლო მალევე, 1995 წელს უკვე აკმაყოფილებდა თანამედროვე სტანდარტებს და მიაღწია 4.0-ს.

სავაჭრო და საფინანსო ბაზრის განვითარების მაჩვენებელი. 1995 წელს საქართველოში პირველად შეიცვალა კოეფიციენტი სავაჭრო და საფინანსო ბაზრის განვითარების მაჩვენებლისთვის (2.0) მას შემდეგ, რაც გაუქმდა ტარიფები ექსპორტზე იმ ქვეყნებისთვის, რომლებიც არ წარმოადგენდნენ დსთ-ის წევრებს და დაინერგა ერთიანი სატარიფო სტრუქტურა იმპორტზე. შედეგად, 1997 წელს, ეს მაჩვენებელი უკვე 4.0-ის ტოლი გახდა. 2000 წელს საქართველო შეუერთდა ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციას, რამაც კიდევ უფრო გაზარდა აღნიშნული მაჩვენებელი 4.3-მდე. ესტონეთში აღნიშნული კუთხით რეფორმები ამ შემთხვევაშიც ადრეულ ეტაპზე გატარდა და მაჩვენებელმა მიაღწია 4.0-ს უკვე 1994 წელს.

კონკურენციის პოლიტიკის კოეფიციენტი. საქართველოში, ისევე როგორც ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკების უმეტესობაში, კონკურენციის პოლიტიკის მაჩვენებლის პროგრესი ყველაზე გვიან დაიწყო 1996 წელს (2.0) მაშინ, როდესაც ფასების ლიბერალიზაციისა და მცირე საწარმოების პრივატიზაციის მაჩვენებლებმა მიაღწიეს 4.0-ს. 1996 ესტონეთში ამ მაჩვენებელმა ზრდა დაიწყო 1993 წელს და 2006 წელს მიაღწია 3.7-ს.

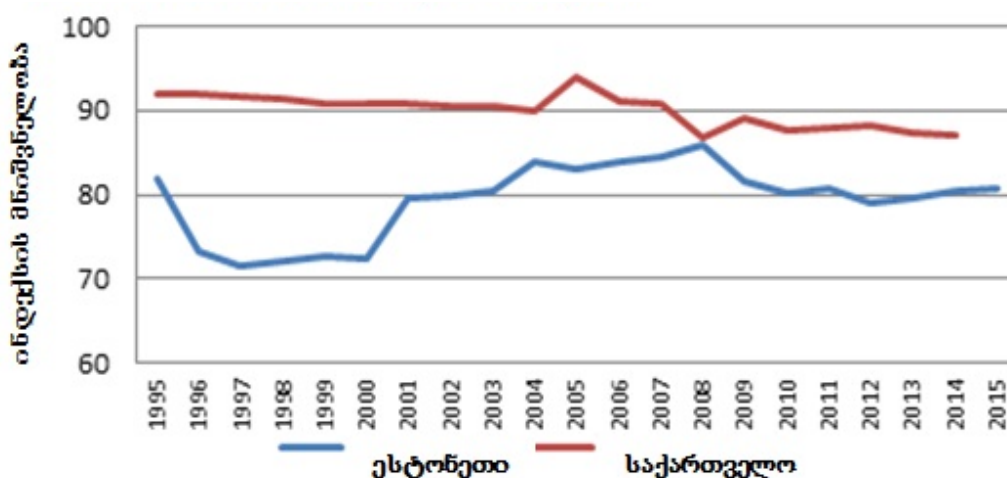
ჩატარებულმა ანალიზმა აჩვენა, რომ ყველაზე მეტად ქვეყნის ინსტიტუციური ჩამორჩენილობის შემცირებაზე მოქმედებს თავისუფალი ვაჭრობა. ამ თვალსაზრისით, მეორე ადგილზეა ფინანსური თავისუფლება, მესამეზე – ფისკალური თავისუფლება, ხოლო სახელმწიფო ხარჯების გალენა, სხვა ფაქტორებთან შედარებით მცირეა.

მიღებული შედეგი საშუალებას გვაძლევს გავაკეთოთ მნიშვნელოვანი დასკვნა: თავისუფალი ვაჭრობის ძლიერი გვალენის გამო, ვაჭრობასთან დაკავშირებული ინსტიტუტების განვითარება, ვაჭრობის ლიბერალიზაციის კუთხით საქმიანობა, საერთაშორისო ვაჭრობაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი აქტიური მონაწილეობა, ძლიერად მოქმედებს ერთდროულად, საქართველოს ინსტიტუციურ ჩამორჩენილობასა და ეკონომიკურ ვითარებაზე.

² EBRD, TransitionReport 2000.

გრაფიკი 1

საქართველოს და ესტონეთის ინსტიტუციური განვითარების კორელაციური დინამიკა – ფისკალური თავისუფლება (Клейнер Г, 2003).
ფინანსური თავისუფლების ინდექსი

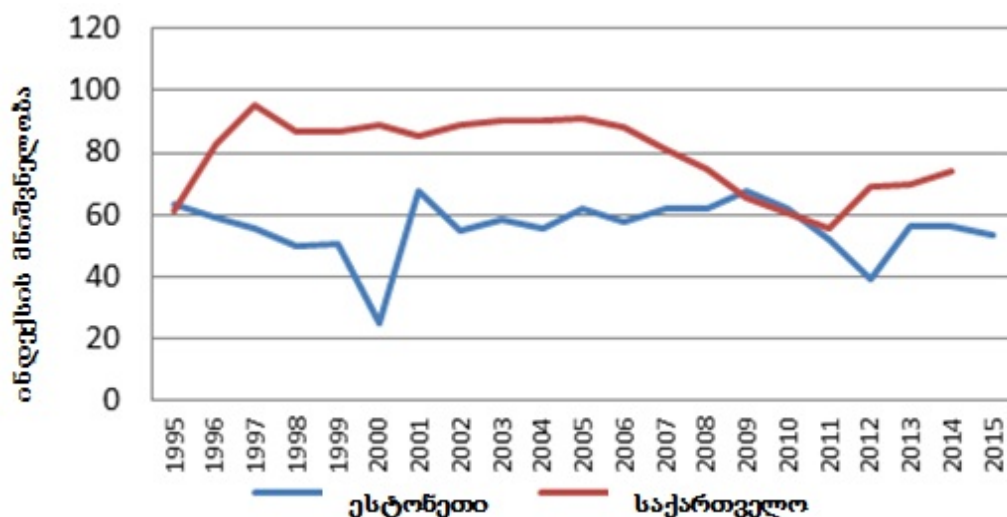

რაც შეეხება მაჩვენებლის მეორე ნაწილს – ფინანსურ თავისუფლებას: მისი შინაარსის საფუძველზე, რაც მეტია ქვეყნის რეიტინგი ამ მაჩვენებლის მიხედვით (შესაბამისად, რაც უფრო დაბალია ჩამორჩენილობა ამ ინსტიტუტის მიხედვით), მით უფრო თავისუფალია ქვეყნის ფინანსური სისტემა, მათ შორის ცენტრალური ბანკი.

კიდევ ერთ საინტერესო საკითხს წარმოადგენს ფისკალური სისტემების მაჩვენებლების მნიშვნელობა და სახელმწიფო ხარჯების კოეფიციენტის უარყოფითი შეფასება. ამის მიზეზი უნდა ვეძიოთ თავდაპირველ მონაცემებში: სხვა მაჩვენებლებისგან განსხვავებით, უმეტეს შემთხვევაში, საქართველოს შეფასება ესტონეთის შეფასებებზე მაღალია.

გრაფიკი 2

საქართველოს და ესტონეთის ინსტიტუციური განვითარების კორელაციური დინამიკა – სახელმწიფო ხარჯები³.
ფისკალური თავისუფლების ინდექსი

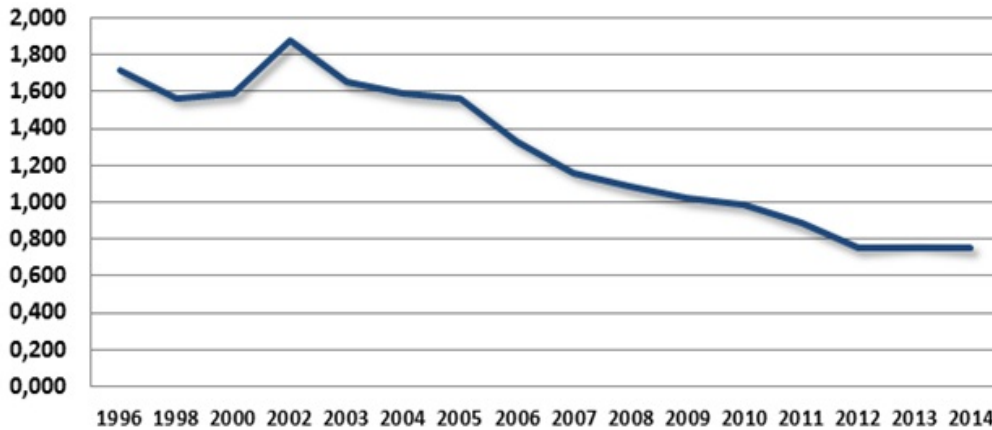
ამ ფაქტის გათვალისწინებით, ცხადი ხდება, თუ რატომ აქვს სახელმწიფო ხარჯებს უარყოფითი შეფასება: საქართველოს შეფასების ზრდა (ანუ ამ მიმართულებით ინსტიტუციური განვითარება) ინვესტ ეტალონური მაჩვენებლისგან დაშორებას, ისე როგორც საქართველოს თავდაპირველი შეფასება და ასე აღემატება ესტონეთის შეფასებას.

³ გრაფიკი ეფუძნება გამოთვლების შედეგებს. მონაცემები მიღებულია WGI მაჩვენებლების მნიშვნელობის აბსოლუტური განსხვავებების გაანგარიშების გზით.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს ინსტიტუციური ჩამორჩენის აღმოსაფხვრელად ყველა ძალა უნდა მიიმართოს საერთაშორისო ვაჭრობასთან და შესაბამის კანონმდებლობასთან დაკავშირებული ინსტიტუტების განვითარებისა და ქვეყნის ფინანსური სისტემის გაუმჯობესებისკენ. ბოლო დროს, საქართველოსთვის ევროპულ ბაზარზე შესვლის უფრო მეტი შესაძლებლობები იხსნება, რაც, უდავოდ, დადებით გავლენას ახდენს ჩვენი ინსტიტუტების მდგომარეობაზე: პირველ რიგში, მაღალი სტანდარტების გამო, საქართველო ვალდებული იქნება, იზრუნოს საკუთარი ინსტიტუტების ხარისხის გაზრდაზე, მეორე მხრივ, ვლინდება უცხოური ინსტიტუტების „ტრანსპლანტაციის“ ეფექტი, რომლის დროსაც დაბალგანვითარებული ქვეყნების ურთიერთობა მაღალგანვითარებულ ქვეყნებთან გადამწყვეტ როლს თამაშობს განვითარებისთვის.

გრაფიკი 3

საქართველოს ინსტიტუციური ჩამორჩენა

— საქართველოს ინსტიტუციური ჩამორჩენა ტრანსფორმაციის მაჩვენებლები

წელი	მსხვილ-მასშტაბიანი პრივატიზაცია	მცირე სანარმოების პრივატიზაცია	სახელმწიფო მმართველობა და სანარმოთა რესტრუქტურირება	ფასების ლიბერალიზაცია	სავაჭრო/სავალუტო ბაზრის განვითარება	კონკურენციის პოლიტიკა
1991	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
1992	1.0	1.0	1.0	3.3	1.0	1.0
1993	1.0	2.0	1.0	3.7	1.0	1.0
1994	1.0	2.0	1.0	3.7	1.0	1.0
1993	1.0	2.0	1.0	3.7	1.0	1.0
1994	1.0	2.0	1.0	3.7	1.0	1.0
1995	2.0	3.0	2.0	3.7	2.0	1.0
1996	3.0	4.0	2.0	4.0	3.0	2.0
1997	3.3	4.0	2.0	4.0	4.0	2.0
1998	3.3	4.0	2.0	4.3	4.0	2.0
1999	3.3	4.0	2.0	4.3	4.0	2.0
2000	3.3	4.0	2.0	4.3	4.3	2.0
2001	3.3	4.0	2.0	4.3	4.3	2.0
2002	3.3	4.0	2.0	4.3	4.3	2.0
2003	3.3	4.0	2.0	4.3	4.3	2.0
2004	3.3	4.0	2.0	4.3	4.3	2.0
2005	3.7	4.0	2.3	4.3	4.3	2.0
2006	3.7	4.0	2.3	4.3	4.3	2.0
2007	4.0	4.0	2.3	4.3	4.3	2.0
2008	4.0	4.0	2.3	4.3	4.3	2.0
2009	4.0	4.0	2.3	4.3	4.3	2.0
2010	4.0	4.0	2.3	4.3	4.3	2.0
2011	4.0	4.0	2.3	4.3	4.3	2.0
2012	4.0	4.0	2.3	4.3	4.3	2.0

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს ინსტიტუციური ჩამორჩენის აღმოსაფხვრელად, ყველა ძალისხმევა უნდა იქნეს მიმართული საერთაშორისო ვაჭრობასა და შესაბამის კანონმდებლობასთან დაკავშირებული ინსტიტუტების განვითარებისა და ქვეყნის ფინანსური სისტემების გაუმჯობესებისკენ. ბოლო დროს, საქართველოსთვის ევროპულ ბაზარზე შესვლის უფრო მეტი შესაძლებლობები იხსნება, რაც, უდავოდ, დადებით გავლენას ახდენს ქართული ინსტიტუტების მდგომარეობაზე – პირველ რიგში, მაღალი სტანდარტების გამო, საქართველო ვალდებული იქნება, იზრუნოს საკუთარი ინსტიტუტების ხარისხის გაზრდაზე.

ლიტერატურა

1. კაკულია, ნ. 2017. ეკონომიკის ტრანსფორმაციის ინსტიტუციური ანალიზი. ლექციების კურსი, თსუ, მაგისტრატურა.
2. კლუმპი, რ. 2015. ეკონომიკური პოლიტიკა, მიზნები, ინსტრუმენტები და ინსტიტუციები. თბილისი: ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
3. Fifteen Years of Transformation in the Post-Communist World, Oleh Havrylyshyn. The Cato Institute, November 9, 2007, #4;
4. The Impact of Institutions and Policy on Informal Economy in Developing Countries: An econometric exploration. Working Paper No. 84. Diego Rei and Manas Bhattacharya. Geneva, April 2008;
5. The Index of Economic Freedom, methodology;
6. The Measurements and Determinants of Institutional Change: Evidence from Transition Economies. Martin Raiser, Maria L. Di Tommaso, Melvyn Weeks. EBRD, Working Paper No. 60, February 2001;
7. The Worldwide Governance Indicators, Methodology and Analytical Issues. Daniel Kaufmann Aart Kraay Massimo Mastruzzi. The World Bank Development Research Group. September 2010;
8. “Анализ институциональной динамики в странах с переходной экономикой”. Л. М. Фрейнкман, В. В. Дашкеев, М. Р. Муфтяхетдинова;
9. Модели коэволюции институциональных и социокультурных составляющих трансформационного процесса. И. А. Батанина. Пятый Всероссийский конгресс политологов. Москва, 2009 г.;
10. Особенности формирования экономических институтов в России. Клейнер Г.Б. Экономика и математические методы 2003, т. 39, № 3. с. 8.

INSTITUTIONAL TRANSFORMATION AND ITS CHALLENGES IN GEORGIA

Kakulia Nazira

*Professor, Doctor of Economics
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University*

Lazarashvili Tea

*Associate Professor, Doctor of Economics
Caucasus International University*

Summary

The article discussed the institutional reform, analyzed the selection of institutional indicators carried out in Georgia, the estimation of the main indicators of institutional lag. On the basis of factor analysis evaluated the eight institutional indicators, including indicators identified, affecting the economic backwardness of Georgia, argued that a decrease in the country's institutional lag most affect trade freedom, financial freedom and fiscal freedom.

Held on the analysis from the perspective of institutional in some post-communist countries; on the basis of empirical findings justified a strong influence on the institutional development of the real economy; found a positive relationship between institutional development and economic growth.

Keywords: *Institutional reforms, competition policy, pricing liberalization.*